

BATI GÖZÜYLE
MEŞRUTİYET KUTLAMALARI
VE
GENEL AF

Constitutional Monarchy Celebrations and the Amnesty to the Western Eye

İlay İLERİ*

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılına damgasını vuran olaylardan biri de Meşrutiyet yönetimine geçiştir. Birinci Meşrutiyet, hem Avrupa devletlerinin baskısı hem de çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğunun yenilenmesi ve yaşatılması amacıyla ilân edilmişti.

İkinci Meşrutiyet ise çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu kurtarmak amacıyla ve uzun süren bir baskı dönemine tepki olarak ilân edilmişti. Bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan Meşrutiyet kutlamaları; İkinci Meşrutiyet ve beraberindeki genel af, The Times Gazetesi'ndeki haberler değerlendirmeye alınarak incelenmiştir.

Bu konuyla ilgili yedi haber değerlendirmeye alınmıştır. Haber tarihleri kronolojik olarak şöyledir: 30 Temmuz 1908, 31 Temmuz 1908, 01 Ağustos 1908 (Bu tarihte aynı konuda iki ayrı haber yayınlanmıştır), 09 Ağustos 1908, 15 Ağustos 1908 ve 21 Ağustos 1908'dir. Bu haberler İkinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet ilân edilirken çıkarılan af, İmparatorluğun çeşitli yerlerinde ve yurt dışında yapılan kutlamalar, Padişahın genel affı, bir grup aydınının affı protestosu, affın uygulanmasındaki aksaklıklar ve Van'daki Ermeni siyasi mahkûmlardan iki yüz yirmisinin serbest bırakılması konuları ile ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Meşrutiyet, Times, Osmanlı İmparatorluğu, af.

ABSTRACT

One of the incidents that marked an era of the last century of the Ottoman Empire is the transition to monarchy. The First Monarchy was declared by the pressure of European states and for the purposes of restoring and keeping alive the crumbling Ottoman Empire.

The Second Monarchy was declared to save the crumbling Ottoman Empire and as a reaction to a long lasting period of oppression. In this study, celebrations held in the Ottoman Empire in the name of Monarchy; the Second Monarchy and the accompanying amnesty were examined by the assessment of news in The Times newspaper.

Seven articles on this subject were assessed. The chronological order of the news is as follows: 30 July 1908, 31 July 1908, 1 August 1908 (two separate articles were published on the same subject on this date) and 21 August 1908. These articles are about the Second Monarchy, the amnesty granted with the declaration of the Second Monarchy, celebrations held in different

* Dr., Ankara Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Öğr. Elemanı. ilayileri@gmail.com

places in the Empire and abroad, amnesty by the Sultan, the protest of a group of intellectuals against the amnesty, troubles in the implementation of the amnesty and setting free 220 Armenian prisoners in Van.

Key Words: Monarchy, Times, Ottoman Empire, amnesty. .

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılına damgasını vuran olaylardan biri de meşrutiyet yönetimine geçiştir. Birincisi II. Abdülhamit'in tahta geçmesinden kısa bir süre sonra 23 Aralık 1876'de ilân edilmiştir. Yaklaşık bir yıl yirmi gün gibi kısa bir süre yaşayan Birinci Meşrutiyet 14 Şubat 1878'de padişahın iradesi ile sona erdi. Âyan ve Mebusan meclislerinin kapatılmasını otuz yıl süren mutlak yönetim dönemi izledi. Meşrutiyet yönetimi resmen kaldırılmadı ama seçimler yapılmadı, meclislerin toplanması ve çalışması yasaklandı. Meşrutiyet kâğıt üzerinde kaldı. Halk bu tür bir yönetim için henüz hazır değildi. Halkı meşrutiyet yönetimine alıştırmak için ise uzun bir zaman gerekiyordu. Bu nedenle bilinçsiz bir ilgisizlik içinde meşrutiyet kısa sürede unutuldu.¹

Birinci Meşrutiyet, biraz Avrupa devletlerinin baskısı, daha çok da çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilenmesi ve yaşatılması amacıyla, başta Mithat Paşa ve arkadaşlarının çabaları sonucu ilân ettirilmişti. Ancak bunu izleyen otuz yıllık II. Abdülhamit döneminde devlet büyük toprak kayıplarına uğramıştı. Osmanlı topraklarında ayrılıkçı hareketler birbirini izlemiş, Sırbistan yeni topraklar kazanmış, Rusya Kuzeydoğu Anadolu topraklarını işgal etmiş, Bulgaristan ve Romanya Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış ve Kıbrıs İngiltere tarafından işgal edilmişti.

Diğer yandan halk özgürlükten uzak ve baskı altında yaşıyordu. Gerçi bu durum onun uzun yıllardan beri alıştığı bir yönetim biçimiydi. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük, kaderciliği felsefe edinmiş olan halk için fazla bir şey ifade etmiyordu. İkinci Meşrutiyet ise teorik olarak çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak amacıyla ve uzun süren bir baskı dönemine tepki olarak doğdu.

İkinci Meşrutiyet'in ilânını gerçekleştiren İttihat ve Terakki Komitesi ilk kez İstanbul'da "*Mekteb-i Tıbbiye*"de kuruldu. Komite'nin kuruluşu hakkında araştırmacıların verdiği tarihlerde ve anlatımlarda küçük farklar vardır. Bunlardan biri "Terakki ve İttihat" adıyla 1890 yılında Dr. Abdullah Cevdet, İshak Sükûti ve İbrahim Temo tarafından *Mekteb-i Tıbbiye*'de kurulduğu şeklindedir.²

Kâzım Karabekir'e göre³ Cemiyet kuruluşu bakımından iki devreye ayrılmaktadır. Birinci kuruluş 1889'da İstanbul'da beş Tıbbiye öğrencisinin özgürlük heyecanı ile kurduğu gizli örgüttür. İkinci kuruluş ise 1906 yılında Makedonya'da ayaklanmalar arasında olgunlaşan bir çevrede gerçekleşmiştir. On iki kişilik sivil ve askerden oluşan bir grup uzun görüşme ve didişmelerden sonra zamanın gereklerini de göz önüne alarak Selanik'te çalışmaya başladı.

Prof. Tunaya'ya göre⁴ ise 1889 yılında *Mekteb-i Tıbbiye* öğrencilerinden küçük

¹ Paul Imbert, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri, Türkiye'nin Meseleleri* (çev. Adnan Cemgil), İstanbul 1981, s. 149–151, 174, 181; Süleyman Kâni İrtem, *Birinci Meşrutiyet ve Sultan Abdülhamit*, s. 35–74, İstanbul 2004; Bülent Tanör, *Osmanlı İmparatorluğunda Anayasal Gelişmeler*, s. 71–93, İstanbul 1991.

² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, c. IV, s. 357.

³ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1896–1909*, s. 33.

⁴ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki*, c. III, s. 7, İstanbul 1989.

bir grup *İttihad-ı Osmani*⁵ adıyla gizli bir dernek kurmuştur. Bu dernek Abdülhamit yönetimine karşıdır ve aynı yıl Paris'te kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşir ve bu adı benimserler. Asıl İttihat ve Terakki ise ülkenin bir iç dinamik simgesi olarak 1906 yılında Selanik'te 3. Ordu subaylarının girişimiyle kurulur. O zaman adı *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*'dir. İlk kurucular on kişidir. Subaylarla bürokratların oluşturduğu kurucu grup kısa sürede büyür ve 1907 yılında Paris örgütü ile anlaşır. Cemiyet'in adı önce *Terakki ve İttihat* iken sonradan *İttihat ve Terakki* şekline sokulur.⁶

Genç Türkler'in Paris Komitesi de daha başlangıçta bu örgütle ilişki içindeydi. Genç Türkler ve İttihat-Terakki, II. Abdülhamit'in yönetimine karşı sürekli bir propaganda yapıyordu. Bu propagandaların sonunda, özellikle Rumeli'deki ordu mensupları arasında pek çok yandaş buldu. Bir süre sonra Selanik, Komite merkezi olarak kabul edildi. Çünkü *Mekteb-i Tıbbiye*'de ve İstanbul'daki faaliyetler Abdülhamit'in hafiyeleri tarafından öğrenilmiş ve hareket sindirilmişti.

Cemiyetin Rumeli'deki çalışmaları da çok iyi gitmiyordu. Çünkü Abdülhamit'in hafiyeler ağı burada da etkili bir çalışma yapıyor ve işleri zorlaştırıyorlardı. Hatta etkili bir eylem içine girmezse Cemiyet'in yok olması bile söz konusuydu. Bu nedenle Cemiyet, Makedonya'daki hafiyelere karşı kesin ve kıyıcı davranma kararı aldı. Öldürülecek hafiyeler listesinin başında Selanik'te Albay Nazım Bey vardı. 11 Haziran 1908'de Nazım Bey vuruldu ama ölmedi. Hafif yaralandığı için ertesi gün İstanbul'a gitti. Haziran ve Temmuz aylarındaki ayaklanmaların amacı ise Cemiyet'in varlığını ve etkisini kanıtlamaktı.⁷ Bu amaçla Bosna karargâhı komutanı Niyazi Bey dağa çıktı.⁸

Gerek Niyazi Bey'in ayaklanması gerekse diğer olaylar Padişah ve çevresinin beklemediği bir durumdu. Diğer yandan Rumeli'deki hemen her toplumdaki meşrutiyetin ilân edilmesi konusunda saraya adeta telgraflar yağıyordu.⁹ Durumun kontrolden çıktığını gören Padişah anayasayı yeniden yürürlüğe koymaya karar verdi. Çünkü bu olayların üstesinden gelebilmek için en büyük umudu Anadolu'daki ordu birlikleri ve Arnavutlardı. Fakat her ikisinden de beklediği desteği bulamadı. Aksine 20 Temmuz günü Selanik ve Manastır, saraydan anayasanın yeniden yürürlüğe sokulmasını istedi ama İstanbul'dan yanıt gelmedi. 23 Temmuz'da Cemiyet'in kendisi bütün Makedonya'da anayasayı ilân etti. Hatta İstanbul'a gelen telgraflarda, yirmi dört saat içinde orada da yürürlüğe konulmazsa II. ve III. orduların başkente yürüyeceği bildiriliyordu.¹⁰

23 Temmuz'da ferman çıkarılmasına rağmen ancak 24 Temmuz 1908'de gazetelerde yayımlandı. Abdülhamit sadrazam Ferit Paşa'yı görevden aldı ve yerine Sait Paşa'yı atadı. 1876 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe koydu ve milletvekilliği için genel seçim yapılması yolunda emir verdi.¹¹

⁵ Osmanlı Birliği.

⁶ Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., c.III, s. 7.

⁷ Feroz Ahmad, a.g.e., s. 19.

⁸ Niyazi Bey Resne'li olduğu için araştırmalarda ve belgelerde genellikle "Resne'li Niyazi" olarak geçer. Paul Imbert, *Yenileşme Hareketleri*, s. 176.

⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, c. IX, s. 39, Ankara 1996.

¹⁰ Paul Imbert, a.g.e., s. 176; Feroz Ahmad, a.g.e., s. 17–36.

¹¹ Paul Imbert, a.g.e., 177; Bülent Tanör, a.g.e., s. 95–104; Enver Ziya Karal, a.g.e., c. IX, s. 37–40. Bazı araştırmacılar meşrutiyetin "Birinci" ve "İkinci" diye ayrılmasının doğru olmadığı görüşündedir. Bunlara göre meclisler toplanmamıştır ama Anayasa da tamamen ortadan kaldırılmamıştır. Dolayısıyla Osmanlı Tarihi'nde tek meşrutiyet yönetimi vardır, yalnız arada bir kesinti dönemi yaşanmıştır. Ancak

Seçimler yapılmış, hükümet kurulmuştu ama otoritenin padişah ve sadrazamda mı, hükümette mi yoksa İttihat ve Terakki'nin önde gelen kişilerinde mi olduğu belli değildi. Yönetimin otorite boşluğu Osmanlı İmparatorluğu'na pahalıya mal oldu; 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek Avusturya tarafından işgal edildi. Osmanlı devleti'ne bağlı olan Bulgaristan bağımsızlığını ilân etti. Yunanistan Girit'i ilhak plânını hızlandırdı.¹²

Bütün bunlara rağmen meşrutiyetin ilânının ilk günlerinde Osmanlı teb'asının bütün unsurları el birliği ile hareket etti ve sevinç gösterilerinde bulundu. Dağlardan inen Bulgar ve Ermeni çeteleri parlak ve heyecanlı gösterilerle karşılanıyordu. Bütün bu gösteriler ve törenlerde Müslüman din adamları, Rum ve Bulgar papazları ve Yahudi hahamları yan yana yürüyordu.¹³ Yeni durumdan memnun olmayanların sayısı oldukça azdı.¹⁴

Bu ilândan Avrupa güçlü devletleri genellikle memnun kaldılar.¹⁵ İngiltere de yeni rejimi memnuniyetle karşıladı ama görüldüğü kadar bu, diplomasi gereği veya "bekle gör" politikası gereği bir memnuniyet gösterisi gibiydi. Diğer Avrupa ülkelerinin durumu da İngiltere'den pek farklı değildi. Çünkü dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey, meşrutiyetin ilânından bir hafta sonra, yani 31 Temmuz 1908 tarihinde konuyla ilgili düşüncesini şöyle açıklıyordu:

"Eğer Türkiye meşrutiyeti kurar, bunu ayakları üstünde tutmayı başarır ve kendisi güçlenirse, bunun sonuçları şu an hiçbirimizin göremeyeceği noktalara ulaşacaktır. Mısır'daki etkisi müthiş olacağı gibi, Hindistan'da da etkileri hissedilecektir... Eğer Türkiye şimdi bir parlamento kurar ve hükümetini etkilerse, Mısır'da anayasa ve meşrutiyet talebi çok güçlenecektir ve bizim bu talebe karşı direnme gücümüz çok azalacaktır".¹⁶

Dinsel ve etnik kökeni ne olursa olsun "herkese özgürlük" sloganıyla girişilen meşrutiyet mücadelesinin başarıya ulaşması geniş halk kitlelerini umutlandırmıştı.¹⁷ Sevinç gösterileri ile ilgili olarak o yıllarda yazılmış pek çok anı, kitap, gazete haberi niteliğinde kayıt vardır. Mesela, Hüseyin Kâzım Kadri bu konuda şöyle demektedir:¹⁸

"...Meşrutiyetin başlarında, inkılâbın büyüleyici tesirleri karşısında bulunmuştuk. Her tarafta ümitlerin belirdiğini gördük. Herkes vaadedilmiş olan selamet ve saadetin ilk belirtileri ile ebediyen kurtulduğuna ihtimal vermişti. Aradan pek çok zaman geçmeden müthiş bir 'hayal kırıklığı' oldu ve her unsur kendi siyasetini bıraktığı yerden

meclislerin toplanma yasağı -veya kapatılması- padişah iradesiyle gerçekleştiği için bu görüş pek geçerli görünmemektedir.

¹² Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. II, s. 334 : Süleyman Kâni İrtem, *Meşrutiyetten Mütarekeye, 1909-1918*, s. 126, 127, İstanbul 2004: Enver Ziya Karal, a.g.e., c. IX, s. 225.

¹³ Enver Ziya Karal, a.g.e., c. IX, s. 40-41: Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c. I, Kısım 2, s. 65, Ankara 1964 (2. baskı).

¹⁴ Hüseyin Kâzım Kadri, *Balkanlardan Hicaza İmparatorluğun Tasfiyesi. 10 Temmuz İnkılâbı ve Netayici*, s. 66, İstanbul 1992.

¹⁵ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., c. I, Kısım 2, s. 92, 93.

¹⁶ Feroz Ahmad, "İttihat ve Terakki", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. II, s. 293: Ömer Turan, "İkinci Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyumu Bildirileri*, s. 243: Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., c. I, Kısım 2, s. 97-100 (3. baskı).

¹⁷ Bülent Tanör, a.g.e., s. 101: Enver Ziya Karal, a.g.e., c. IX, s. 42.

¹⁸ Hüseyin Kâzım Kadri, (Sadeleştiren, Kudret Büyükçoşkun), *Balkanlardan Hicaza İmparatorluğun Tasfiyesi. 10 Temmuz İnkılâbı ve Netayici*, İstanbul 1992, s. 66.

takibe başladı...”

Paul Imbert Meşrutiyet ilânının ilk günleri için şunları yazmaktadır:¹⁹

“...Selanik’te **Yunan Antartes’**leriyle **Bulgar Komitecileri** sokaklarda sarmaş dolaş oluyorlardı. Onlara göre artık ortak bir yararları vardı... Arnavutlar kendi halinde yurttaşlar olarak yaşayacaklarına and içiyorlardı. Her yerde uzlaşma vardı. Kuşkusuz Müslümanlar, Hıristiyanlara çok büyük bir yer ayrılmış olmasından yakınıyorlardı...”

İkinci Meşrutiyet’in ilânı sırasında Dâhiliye Nezareti mektupçuluğunda görev yapan Ali Fuat Türkgeldi ise o günü şöyle anlatmaktadır:²⁰

“...İlân-ı Meşrutiyet’in ilk günleri nutuklar ve nümayişlerle geçti. Pazar günü Mekâtib-i Askeriye ve Tibbiye talebesi önlerinde mızıkla ile Bab-ı Âli’ye gelerek Arz Odası önünde nutuklar irad ettiler. İçlerinde at üzerinde bulunan bir gencin ‘Kanun-ı Esasî Mithat Paşa’nın hûn-ı nâhakkıyla yazılmıştır’ diye başlayan heyecanlı nutku, o sırada hâl-i in’ikadda bulunan Meclis-i Vükelaca hayli telaşlı mucip olmuştur...”

Bu haberler dış basına da benzer şekilde yansımıştı. Konuyla ilgili olarak bu araştırmada vereceğimiz iki örnek *The Times Gazetesi*’nden alınmıştır. Örnekler İmparatorluğun iki uzak köşesinden gelmektedir. Bunlar Preveze, Selanik ve Kudüs’tür.

30 Temmuz 1908 tarihinde Atina’dan gazetenin kendi muhabiri tarafından gönderilen ve iki gün sonra, yani 1 Ağustos tarihinde gazetede yayınlanan “İllerdeki Kutlamalar” başlıklı” haber şöyledir:

Preveze’den bildirildiğine göre anayasanın ilânı Osmanlı İmparatorluğu’nun²¹ diğer illerinde olduğu gibi burada da büyük coşkuya sebep oldu. Değişik inançlara sahip insanlar kollarında “özgürlük” yazan kurdelelerle, başlarında kasabanın yetkilileri olduğu halde büyük bir gösteri yaptılar ve valinin evinin önündeki meydana doğru ilerlediler. Burada yeni rejimin nimetlerini öven Rumca ve Türkçe konuşmalar yapıldı. Gösterinin başında bulunan bir subayın elinde, üzerinde “özgürlük, eşitlik, kardeşlik, adalet ve ilerleme”²² yazan bir bayrak vardı.

Selanik Jön Türkler Derneği halka, komşularına ve özellikle de yabancıların hayatına, malına ve şerefine karşı hoşgörülü davranmalarını ve saygı göstermelerini öneren bir bildiri yayınladı ve bu önerileri dinlemeyenlerin sonuçlarına katlanmak zorunda olduklarını duyurdu”.

Kutlamalarla ilgili diğer haber Kudüs’ten 9 Ağustos 1908 tarihinde gönderilmiş ve iki gün sonra “Kudüs’te Kutlama” başlığıyla gazetede yayınlanmıştır. Haber şöyledir:

Osmanlı İmparatorluğu’nda²³ anayasal yönetimin kurulması, dün burada büyük bir sevinçle kutlandı. Caddeler, binalar ve araçlar, çiçek, krapon kâğıtları ve bayraklarla süslendi ve kent gece aydınlatıldı.

¹⁹ Paul Imbert, a.g.e., İstanbul 1981, s. 181.

²⁰ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s. 1, Ankara 1984 (3. baskı).

²¹ İngilizce metinde “Türkiye’nin” şeklindedir.

²² Muhabir, Osmanlıca “hürriyet, müsavat, uhuvvet, adalet ve terakki” sözlerini İngilizceye çevirmiş.

²³ İngilizce metinde “Türkiye’de” şeklindedir.

Bugün öğleden sonra halk büyük meydanda bulunan **Davut Kulesi**'nin yanındaki askerî barakalarda toplandı. Rahmetli Kemal Bey'in oğlu, ünlü edebiyatçı, büyük liberal lider Vali Ekrem Bey Anayasa'nın yürürlüğe girdiğini duyurdu. Bando milli marşı çalarken halk sevinç gösterisinde bulundu; sergiledikleri manzara tarif edilemezdi. Şeyhler, papazlar ve hahamlar eski yönetimi ve Müslümanları suçlayan konuşmalar yaptılar. Hıristiyanlar, Türkler, Ermeniler ve Samiriler²⁴ üzerlerinde özgürlük amblemleri olan bayraklarla, Yahudiler ise üzeri altın işlemeli Tevrat'larıyla gösteri alayına katıldılar. Kent sakinleri sevinçlerini hemen göstermek istedi ancak eskiden **Yıldız Sarayı**'nin sekreteri olan karamsar vali, tamamen onaylanmadan Anayasa'nın ilânını kabul etmedi”.

Meşrutiyet yönetimi ikinci kez ilân edilirken bir de af çıkarılmıştır. Başlangıçta bu af kararı Makedonya'daki İttihatçıları kapsıyordu. Fakat içeriden ve dışarıdan tepkiler gelince 29–30 Temmuz tarihlerinde genel affa dönüştü.²⁵ Önce Rumeli'deki siyasî suçlular, sonra cezasının üçte ikisini çekmiş olan suçlular, daha sonra bütün suçlular kademe kademe af kapsamına alındı.²⁶ Aslında devlet otoritesi çok zayıflamış ve hükümet durumu kontrol edemeyeceğini anlayınca işi genel affa çevirmişti. 31 Temmuz'da da hafiye örgütünün kaldırıldığı ilân edildi.

Meşrutiyet'in ilânı nedeniyle çıkarılan affa ilgili *The Times Gazetesi*'nden kronolojik sırayla beş haber örnek olarak verilecektir. Haberlerin hepsi 1908 yılı Temmuz ve Ağustos aylarına aittir. Bunlardan birincisi 31 Temmuz 1908 tarihlidir. “Suçluların Serbest Bırakılması” başlığını taşımaktadır. Haber, cezasının üçte ikisini çekmemiş olan, dolayısıyla aftan yararlanamayan mahkûmları temsil eden 2.000 kişilik bir grubun protestosunu ve sadrazamla görüşme isteğini anlatmaktadır.²⁷ Haber şöyledir:

“Dün gece suçları ne olursa olsun cezalarının üçte ikisini tamamlayan bütün mahkûmların serbest bırakılmasını emreden bir irade yayınlandı. Diğer mahkûmlar genel aftan yararlanamadıkları için büyük bir çabayla ve başarılı bir şekilde durumu protesto ettiler. Bunun üzerine kısa sürede bütün hapisaneler boşaldı. Bu sabah 2.000 kişiden oluşan bir temsilciler grubu bu tehlikeli hoşgörüyü protesto etmek için Bâb-ı Âli'ye gitti. Ancak sadrazam tarafından kendilerine “iradeye karşı hiçbir şey yapılamayacağı” yanıtı verildi. Mahkûmların bu zamansız tahliyesi eşraf çevrelerinde gerginlik yarattı”.

Önce Makedonya'daki olaylara karışan suçlular af kapsamına alınmışken, haberdan anlaşıldığı üzere cezasının üçte ikisini tamamlayan bütün mahkûmlar af kapsamına alınmıştır. Ancak üçte iki kapsamına girmeyen mahkûmlar için yapılan protestolar sonucu af “genel af”a dönüştürülmüş bunun üzerine bütün hapisaneler boşaltılmıştır. Dolayısıyla af kapsamının genişletilmesi lehinde protesto yapanlar olduğu gibi affın aleyhinde protesto yapanlar da olmuştur. Bu sabah²⁸ 2.000 kişilik bir grup affı protesto etmek için Bâb-ı Âli'ye yürümüş ve sadrazamla görüşmek istemişlerdir. Fakat “iradeye

²⁴ “Samirilik” adlı bir Musevî mezhebinin mensupları. Bunların Musevîliği diğerlerinden farklıdır. Özellikle İslam egemenliğine girdikten sonra inançlarında daha çok değişme olmuş ve Müslümanlıkla Samirilik arasında birçok benzerlik ortaya çıkmıştır. Geniş bilgi için bk. Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler*, s. 74, 75, Ankara 2001: M. Gaster, *İslam ansiklopedisi*, Samiriler md., s. 148, 149: H. Loewe, *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, Judaism md. s. 589 vd.

²⁵ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., c.I, Kısım 2, s. 68.

²⁶ Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, a.g.e., c. II, s. 333.

²⁷ Enver Ziya Karal, a.g.e., c. IX, s. 42.

²⁸ 29 veya 30 Temmuz sabahı olmalıdır.

karşı bir şey yapılamayacağı” gerekçesiyle görüşme mümkün olmamıştır. Affin kapsamının genişletilmesi ile ilgili karar İstanbul’un eşraf ve esnaf çevrelerinde zamansız bulunmuş ve rahatsızlık yaratmıştır. Bâb-ı Âli’ye yürüyen bu 2.000 kişilik grup herhalde eşraf ve esnaf kesimi veya bunlar adına hareket eden bir grup olmalıdır.

Afla ilgili ikinci haber 1 Ağustos 1908 tarihlidir ve “Amerika’daki Mülteciler” başlığıyla yayınlanmıştır. *The Times Gazetesi*’nin kendi muhabiri tarafından 30 Temmuz tarihinde ve New York’tan gönderilmiştir. Konu, mülteci olarak yabancı ülkelerde bulunanların affedildiği ve ülkelerine dönebilmeleri ile ilgilidir.²⁹ Bu haberde New York’ta yaklaşık 50.000 Türk bulunduğu ve Amerika Birleşik Devletleri genelinde ise yarısı mülteci olmak üzere 400.000 Türk’ün varlığından söz edilmektedir.³⁰

Haberde dikkati çeken noktalardan biri de Amerika Birleşik Devletleri’ne göç etmiş olan Türklerin gizli dernekler kurmuş olmalarıdır. Herhalde bu gizlilik Birleşik Devletler’e karşı değil, Osmanlı Devleti’ne karşı olmalıdır. Haberin tam metni şöyledir:

“Padişahın bu ülkedeki bütün siyasî mültecilere genel af çıkardığını açıklayan fermanının okunması yabancı bir ülkede büyük bir sevinçle karşılandı. İyi haber yayıldıkça bölgeyi büyük bir heyecan kapladı. Rum, Ermeni, Süryani, Türk ve Arnavut, etnik köken ayırımı yapılmaksızın herkes Osmanlı Topraklarına³¹ dönmekte özgürdü.

*New York’ta yaklaşık 50.000 Türk’ün bulunduğu yarısı mülteci olan 400.000 kadarının da ülkenin geneline yerleşmiş olduğu tahmin ediliyor. Burada hiç Türk mültecinin bulunmadığı söyleniyor ama **Providence**’de ve **Rhode İslan**d’da büyük bir koloni var. Padişahın bu fermanının sonuçlarından biri de burada ortaya çıkan gizli Türk derneklerinin dağılması beklentisidir. Çünkü artık bu derneklerin varlığını sürdürmesi için bir neden yoktur”.*

Afla ilgili üçüncü haber yine 1 Ağustos 1908 tarihlidir ve ilk haberle aynı başlığı taşımaktadır, “*Suçluların Serbest Bırakılması*”. Bu haberden anlaşıldığına göre yukarıda metni verilen 31 Temmuz tarihli haberde sözü edilen 2.000 kişilik protestocu grup sadece eşraf ve esnaftan oluşmamaktadır. Bu gruba gazetecilerden ve Genç Türklerden katılanlar da vardır. Grubun sadrazamı ziyareti bugün gerçekleşmiş ve Sait Paşa konuyu düşüneceğini söylemiştir. Protestocular affin amacının, karışıklık çıkarmak ve böylece anayasal yönetimi küçük düşürmek olduğunu ileri sürmektedir. Aslında sadrazam Sait Paşa da aynı görüşteydi. Dolayısıyla halk bu bakımdan Sadrazama karşı öfkeliydi. Sonunda Sait Paşa istifa etti³² ve yerine Kâmil Paşa 5 Ağustos 1908 tarihinde Sadrazamlığa getirildi.³³ Haberin metni şöyledir:

“Gazetecilerden ve Genç Türklerden oluşan bir temsilciler grubu bugün sadrazamı ziyaretlerinde suçluların serbest bırakılmasını şiddetle protesto ettiler. Bu affin amacının karışıklık çıkarmak ve böylece anayasal yönetimi küçük düşürmek olduğu dü-

²⁹ Enver Ziya Karal, a.g.e., c. IX, s. 42. Avrupa’daki siyasal suçlular bunun dışında bırakılmıştı.

³⁰ Bu nokta ayrı bir araştırma konusu olabilecek önemdedir. Çünkü haberde geçen rakam, bugün Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşayan Türklerin sayısı ile karşılaştırıldığında çok az artış olduğu görülmektedir. Bu durumda ya haberde verilen rakamda yanlışlık vardır veya bugün telaffuz edilen rakam yanlıştır. 1774 tarihinden itibaren Amerika Birleşik Devletleri’ne göç eden ve oraya yerleşenlerle geri dönen Türkler üzerinde yapılacak bilimsel araştırmalar Türkiye’nin stratejik ilişkileri için çok yararlı olacaktır.

³¹ İngilizce metinde “Türkiye’ye” şeklindedir.

³² Sait Paşa 22 Temmuz 1908 tarihinde Ferit Paşa’nın yerine sadrazam olmuştu. Yani sadrazamlığı on üç gün sürmüştür. Bk. Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., c. I, Kısım 2, s. 69, 71.

³³ Enver Ziya Karal, a.g.e., c. IX, s. 43, 45, 46; Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e., c. I, Kısım 2, s. 78 vd.

şünülmektedir denildi. Sait Paşa konuyu düşüneneğini bildirdi. Bakanlığın genel af kararı yüzünden Sait Paşa'nın istifa ettiği söylenmektedir ve sonunda Sait Paşa'nın yerine Kâmil Paşa'nın sadrazam olacağına inanılmaktadır”.

Afla ilgili dördüncü haber çok kısa olup 15 Ağustos 1908 tarihlidir ve “Ermeniler” başlığıyla yayınlanmıştır. 14 Ağustos'ta İstanbul'dan gönderilmiştir. Konu afla ilgili uygulamalardaki aksaklıklardır. Van'daki hapisanelerde genel affa rağmen hapiste tutulan Ermeniler vardır. Ermeni patrik vekili hükümetin dikkatini bu konuya çekmiş ve hemen serbest bırakılmaları için emir gönderilmiştir.

Haberde bir satırlık dolaylı bir bilgi daha vardır. Makedonya'daki olağanüstü mahkemelerin çalışmaları durdurulmuştur.³⁴ Elbette bunun nedenini anlamak kolaydır. Meşrutiyet'in ilânı ile toplum içinde, geçici de olsa, bir barış ortamı yaratılmış, ayrıca bir de af çıkarılmıştır. Bu durumda olağanüstü mahkemelerin çalışmasına gerek kalmamıştır. Ancak bu iyimser durum fazla sürmeyecektir. Kısa haberin tam metni şöyledir:

“Ermeni patrik vekili hükümetin dikkatini illerdeki, özellikle de Van'daki hapisanelerde genel affa rağmen hâlâ hapiste tutulan bir grup Ermeni'ye çekti. Bunun üzerine derhal serbest bırakılmaları için emirler gönderildi.

Makedonya'da olağanüstü mahkemelerin çalışmaları durduruldu”.

Afla ilgili son haber 21 Ağustos 1908 tarihlidir ve “Ermenilerin Serbest Bırakılması” başlığıyla yayınlanmıştır. 20 Ağustos'ta İstanbul'dan gönderilmiştir. Suçluların serbest bırakılma işlemi devam etmektedir. Çok kısa olan haberin metni şöyledir:

“Van'daki Ermeni piskoposundan gelen bir telgrafa göre, 260 siyasî Ermeni mahkûmdan 220'si 13 Ağustos'ta serbest bırakıldı”.

Sonuç olarak İkinci Meşrutiyet'in ilk günlerinde 29–30 Temmuz 1908 tarihinde çıkarılan af ve bu affın uygulanması üzerinde araştırma eserlerinde fazla durulmamıştır. Oysa bu af konusu gerek genel olarak Osmanlı Tarihi, gerekse Müslüman olmayan topluluklar ve özellikle Ermeni sorunu açısından önemle üzerinde durulması gereken bir konudur.

³⁴ Makedonya'da ayaklananlar için kurulmuş olan özel sıkıyönetim mahkemeleri için Bk. Stanford Shaw-Ezel Kural Shaw, a.g.e., c. II, s. 333.

Kaynakça

- ADIYEKE, Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı, 1896–1909*, Ankara 2000.
- AHMAD, Feroz, *İttihat ve Terakki, 1908–1914* (çev. Nuran Yavuz), İstanbul 1984 (Kaynak yayınlarında 1. baskı).
- Ali Cevat (yayımlayan Faik Reşit Unat), *İkinci Meşrutiyet'in İlânı ve Otuzbir Mart Hadisesi*, Ankara 1960.
- AYTEKİN, Halil, *İttihat ve Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi*, Ankara 1991.
- BAYUR, Hikmet, *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, Ankara 1989.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, c. I, Kısım 2, Ankara 1964 (2. baskı).
- GREY, Edward, *Twenty-five Years, 1892–1916*, London 1935.
- IMBERT, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri, Türkiye'nin Meseleleri* (çev. Adnan Cemgil), İstanbul 1981.
- İRTEM, Süleyman Kâni (yayımlayan, Osman Selim Kocahanoğlu), *Birinci Meşrutiyet ve Sultan Abdülhamit*, İstanbul 2004.
- İRTEM, Süleyman Kâni (yayımlayan, Osman Selim Kocahanoğlu), *Meşrutiyetten Müta-rekeye (1909–1918)*, İstanbul 2004.
- KADRİ, Hüseyin Kâzım (sadeleştiren, Kudret Büyükcoşkun), *Balkanlardan Hicaza İmparatorluğun Tasfiyesi, 10 Temmuz İnkılâbı ve Netayici*, İstanbul 1992.
- KARABEKİR, Kâzım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1896–1909*, İstanbul 1982.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c. IX, Ankara 1996.
- KAZGAN, Gülten, *Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye*, İstanbul 1999.
- KOÇAK, Cemil, “Meşrutiyet'te Heyet-i Âyan ve Heyet-i Mebusan”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul 1985.
- KOLOĞLU, Orhan, “İttihat ve Terakki Partisinin Dış Politikası”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Bildirileri*, Ankara 1999.
- LESKOVİKLİ Mehmet Rauf (yayımlayan, Bülent Demirbaş), *İttihat ve Terakki Ne idi?*, İstanbul 1991 (2.baskı).
- MUSTAFA, Ragıp, *İttihat ve Terakki Tarihinde Esrar Perdesi*, İstanbul 2004 (2.baskı).
- ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Devleti ve Meşrutiyet”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul 1985.
- SHAW, Stanford-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (çev. Mehmet Harmancı), c. II, İstanbul 1983.
- TANÖR, Bülent, *Osmanlı İmparatorluğunda Anayasal Gelişmeler*, İstanbul 1991.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler. İkinci Meşrutiyet Dönemi*, c. I, İstanbul 1984.
- TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler. İttihat ve Terakki. Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, c. III, İstanbul 1989.

TURAN, Ömer, “II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşları Döneminde Osmanlı Diplomasisi”
Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Bildirileri, Ankara 1999.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Görüp İştiklerim*, Ankara 1984 (3.baskı).

YAYLA, Yıldızhan, “Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet Kavramı”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul 1985.